

KLAAR VOOR DE START !?

INVOERING VAN DE
LEERWEGEN EN DE
ONDERSTEUNENDE
ZORGSTRUCTUUR
IN HET VMBO

2001- 8
oktober 2001

INHOUDSOPGAVE

WOORD VOORAF 5

- 1 SAMENVATTING 7
 - 2 INLEIDING 11
 - 3 BEVINDINGEN 13
 - 3.1 De invoering van het vernieuwde onderwijsaanbod in de leerwegen 13
 - 3.1.1 Het beeld in de diverse leerwegen 13
 - 3.1.2 De plaatsing van de VMBO-leerlingen in leerjaar 3 15
 - 3.1.3 Lessentabel en keuzevakken 16
 - 3.2 De huisvesting en de inrichting van de leeromgeving 17
 - 3.3 De voorbereiding op de examens 18
 - 3.4 De positie van de zwakke leerlingen 21
 - 3.5 Het samenwerkingsverband VO/SVO 22
 - 3.6 Hoe ver zijn de scholen gevorderd? 23
 - 4 BESCHOUWING EN AANBEVELINGEN 26
 - 4.1 Het onderwijsaanbod en de plaats van het VMBO in de beroepskolom 26
 - 4.2 Materiële voorzieningen (huisvesting, inrichting leerwerkplekken, inventaris) 27
 - 4.3 De nieuwe examensystematiek 27
 - 4.4 Zorg voor leerlingen 28
- BIJLAGE(N)
- I Lijst van afkortingen 30

WOORD VOORAF

Het invoeringsproces van het VMBO, tevens een geweldige innovatie, ligt de inspectie na aan het hart. Het verheugt me daarom zeer dat ik in dit voorwoord één van de vele bevindingen uit dit rapport op de voorgrond kan plaatsen: in vergelijking met het onderzoek dat in het vorige schooljaar door de Inspectie van het Onderwijs is uitgevoerd hebben de meeste scholen een flinke stap voorwaarts gemaakt!

De Inspectie van het Onderwijs wil op deze plaats ook welgemeende waardering uitspreken voor de inspanningen van met name leraren, schoolleiders, onderwijsondersteunende instellingen en de departementale projectorganisatie om het VMBO per 1 augustus 2001 zo goed mogelijk aan de start te laten verschijnen.

De bevindingen in hoofdstuk 3 van dit rapport omvatten zowel hoopvolle ontwikkelingen als gesignaleerde knelpunten en kritische kanttekeningen. De inspectie constateert ook verschillen tussen scholen in de mate van vordering met de invoering van de nieuwe leerwegen en de ondersteunende zorgstructuur.

Met de beschouwing en aanbevelingen in hoofdstuk 4 wil de inspectie invulling geven aan haar stimulerende taak en een eigen bijdrage leveren aan het welslagen van dit complexe innovatieproces, waarvan wij weten dat het pas na vele jaren de beste vruchten kan afwerpen.

Tenslotte spreek ik de hoop en het vertrouwen uit dat het zal lukken om het nieuwe VMBO verder vorm en inhoud te geven en tot een succes te maken. Het gaat immers om onderwijskansen voor circa 60 procent van de leerlingen in het voortgezet onderwijs. Zij hebben recht op actualisering van het onderwijsaanbod met veel mogelijkheden voor actief leren op leerwerkplekken, op een stimulerende fysieke leeromgeving, op een optimale leerlingenzorg, op een leerroute die past bij hun mogelijkheden en interesses, op een zorgvuldige examinering en op een goede doorstroming naar en aansluiting op het vervolgonderwijs.

Mr. drs. C. Kervezee

Inspecteur-Generaal van het Onderwijs

1 SAMENVATTING

Op de zesenzeventig scholen die door de inspecteurs bezocht werden in april en mei 2001, was in alle gevallen het besef aanwezig van een snel naderende grote verandering van de inhoud van het onderwijs in leerjaar 3 en 4 van het VMBO. De inspectie constateert verschillen tussen scholen in de mate van vordering met de invoering van de leerwegen en de onderliggende zorgstructuur. De inspectie constateert ook dat 70 procent van de bezochte scholen in de periode april/mei 2001 klaar was voor de start van het VMBO. Ook ziet de inspectie dat schoolleiding en leraren op deze scholen veel tijd en energie in de aanloopfase hebben gestoken en dat de start met vertrouwen tegemoet wordt gezien. Bij 21 procent van de bezochte scholen waren er ten tijde van het bezoek nog kleinere problemen op te lossen. Slechts bij 9 procent van alle bezochte scholen werd een situatie aangetroffen waarbij nog grote inspanningen gepleegd moeten worden om op een verantwoorde wijze te kunnen starten. In de meeste gevallen ging het om zaken die oplosbaar zijn en die de start niet in de weg staan.

Naar de mening van de inspectie kan een school op verantwoorde wijze starten met de nieuwe leerwegen als de inhoud van het onderwijs herzien is in relatie tot de nieuwe examenprogramma's. Schoolleiding en leraren moeten zich voorbereid hebben op een schoolexamen dat zich over leerjaar 3 en 4 van het VMBO uitstrekt en er moet nagedacht zijn over het centraal (praktisch) examen. Hierbij heeft de school al in een eerder stadium een keuze gemaakt voor het al dan niet aanbieden van intrasectorale programma's en het aanbieden van de gemengde leerweg (dit laatste geldt alleen voor smalle of brede scholengemeenschappen). Gerelateerd aan gemaakte keuzes past de school de leeromgeving van de leerlingen aan. Dit kan vragen om aanpassingen in de huisvesting, maar heeft ook een relatie met de gewenste didactiek. Werkplekkenstructuur, mediatheek, gebruik van ICT en koppeling van theorie en praktijk zijn hierbij sleutelwoorden. Verder zal de schoolleiding, binnen de school en binnen het samenwerkingsverband VO/SVO, afspraken gemaakt hebben over de opvang van de voor leerwegondersteuning geïndiceerde leerlingen en het gebruik van de zorgstructuur voor andere leerlingen met leerproblemen of problemen op sociaal-emotioneel gebied.

De lessentabel en het programma-aanbod

Vrijwel alle scholen (96%) hadden ten tijde van het onderzoek een nieuwe lessentabel voor leerjaar 3 van alle leerwegen vastgesteld. Voor leerjaar 3 en 4 samen was dit 92 procent. Bij het samenstellen van de lessentabel kwam de helft van de scholen knelpunten tegen bij de herschikking van de lessen. Op 78 procent van de scholen met een LWOO-licentie wordt een aparte lessentabel voor LWOO-leerlingen in leerjaar 1 en 2 van de basisvorming gemaakt. De inspectie komt tot de conclusie dat de afwijkingen in deze lessentabellen ten nadele van vakken zoals Nederlands en wiskunde plaatsvinden. De tegenstelling tussen de voor deze groep leerlingen door testen vastgestelde leerachterstand op de gebieden Nederlands en rekenen en de keuze van de school voor een vermindering van dit aantal uren ten opzichte van de reguliere leerling in de basisberoepsgerichte leerweg roept bij de inspectie vraagtekens op.

Aanpassingen van de leeromgeving

Een groot deel van de scholen die wij bezochten was bezig met verbouwing en herinrichting van lokalen. De noodzakelijke aanpassingen van de materiële voorzieningen zijn bij het merendeel van de scholen op 1 augustus 2001 echter nog niet afgerond. Nogal wat scholen lopen aan tegen beperkingen van het gebouw. Een kwart van de scholen acht zelfs het huidige gebouw niet meer geschikt als vertrekpunt voor de noodzakelijke aanpassingen en opteert dan ook voor nieuwbouw. Deze conclusie sluit aan bij de bevindingen van Deloitte & Touche in het onderzoek naar de kwaliteit van de fysieke leeromgeving van het VMBO (februari 2001). De kwaliteit van de fysieke leeromgeving van het VMBO is volgens dat onderzoek in 65 procent onder de maat. Landelijk gaat het hierbij om ongeveer driehonderdvijftig van de in totaal circa vijfhonderdvijftig gebouwen.

Het schoolexamen en het centraal examen

Op het moment van het onderzoek hadden vrijwel alle scholen de voorbereiding op de examens hoog op de agenda staan. Naar verwachting zullen de meeste scholen het eindexamenreglement en de opzet van het eindexamendossier op tijd hebben afgerond. Dit ligt anders voor de PTA's. Deze documenten hebben een meer inhoudelijk karakter en de totstandkoming hiervan is een complexe zaak waarbij veel personeelsleden in de school betrokken zijn. Driekwart van de scholen zal naar verwachting deze documenten op tijd (vóór 1 oktober 2001) kunnen afronden. De nieuwe onderdelen uit het examenprogramma geven de meeste problemen. Met name de afstemming tussen diverse vaksecties blijkt niet eenvoudig te zijn.

De meeste scholen hebben sterk de neiging om de toetsing van examenprogramma's geheel of grotendeels naar leerjaar 4 te schuiven en maken nog weinig gebruik van de mogelijkheid om in het derde leerjaar te toetsen. Hoewel een ruime meerderheid van de scholen er voor kiest om het schoolexamen in het derde leerjaar te starten, beperken ze zich hierbij vaak tot de vakken uit het gemeenschappelijk deel zoals kunstvakken 1 en maatschappijleer 1.

Het aanpassen van de zorgstructuur en het invoeren van leerwegondersteuning

Leerlingen die niet in staat worden geacht om zonder ondersteuning een VMBO diploma te behalen, worden vóór toelating tot het voortgezet onderwijs getest op hun capaciteiten, leerachterstanden en sociaal-emotionele problemen. Slechts 30 procent van de scholen met een LWOO-licentie geeft aan bij dit toelatingsproces geen problemen te ondervinden. Als de leerling geïndiceerd is voor het LWOO zal de ondersteuning volgens een handelingsplan uitgevoerd moeten worden. Ongeveer de helft van de scholen werkt nog niet met individuele handelingsplannen, in een aantal gevallen vindt er tevens geen gecoördineerd overleg plaats over de noodzakelijke zorg voor de individuele leerling. Een aantal samenwerkingsverbanden VO/SVO heeft de afgelopen jaren gewerkt aan scholing van leraren voor het opstellen en uitvoeren van individuele handelingsplannen. Ook is er meer tijd besteed aan deskundigheidsbevordering op het gebied van leerproblemen en sociaal-emotionele problemen van leerlingen en is er gewerkt aan overdracht van deskundigheid tussen scholen. Ten tijde van het onderzoek gaven achtentwintig scholen aan één of meer leerlingen zo spoedig mogelijk op een andere school te willen plaatsen.

Vrijwel alle scholen geven aan een overgang naar het ROC met een diploma in een van de leerwegen uitermate belangrijk te vinden. Ongediplomeerd doorstromen wordt als een noodgreep gezien. De positie van de zwakke leerlingen blijft echter moeilijk. Uit de gesprekken die de inspecteurs met de schoolleiders voerden bleek dat op vrijwel alle scholen een deel van de leerlingen niet in staat wordt geacht om het diploma in de basisberoepsgerichte leerweg te halen. De leerwerkvariant van de basisberoepsgerichte leerweg wordt door deze scholen als een mogelijke oplossing

gezien. Ondanks de mogelijkheid van de leerwerkvariant hebben veel scholen tijdens de gesprekken aangegeven bezig te zijn met certificaatroutes. Het gaat om LWOO-leerlingen in het komende leerjaar 3 van de basisberoepsgerichte leerweg.

2 INLEIDING

In de maanden april en mei 2001 heeft de inspectie van het onderwijs zesenzeventig scholen voor voortgezet onderwijs bezocht om zicht te krijgen op de stand van zaken met betrekking tot de invoering van de leerwegen en de ondersteunende zorgstructuur in het VMBO. Dit onderzoek vormt een vervolg op het onderzoek dat in het voorjaar van 2000 heeft plaatsgevonden en waarvan het inspectierapport 'Het VMBO in ontwikkeling' in september 2000 is gepubliceerd.

Werkwijze

Aan de scholen is voorafgaand aan het bezoek een vragenlijst toegestuurd. De scholen zijn bezocht door de toezichthoudend inspecteur. Tijdens het bezoek zijn gesprekken gevoerd met schoolleiders en een vertegenwoordiging van de leraren. De gesprekken zijn gevoerd aan de hand van een leidraad waarbij de centrale vraag was: 'Hoe ver zijn de scholen voor voortgezet onderwijs gevorderd met de invoering van de leerwegen en de vorm en inhoud van de leerlingenzorg in het VMBO?' De inspecteurs hebben gewerkt met de volgende deelvragen:

- Wat is de stand van zaken als het gaat om de aanpassingen van de lessentabel en het leerstofaanbod met het oog op de invoering van de leerwegen?
- Wat is de stand van zaken als het gaat om de aanpassingen van de materiële voorzieningen (huisvesting en inrichting en dergelijke)?
- Wat is de stand van zaken als het gaat om de voorbereiding door de school op de afname van het schoolexamen en het centraal examen in de leerwegen van het VMBO?
- Wat is de stand van zaken als het gaat om het aanpassen van de algemene en de specifieke begeleiding van leerlingen met het oog op de invoering van de leerwegen?

Bij de keuze van de scholen is gestreefd naar een verdeling over Nederland met een beperking tot scholen met in ieder geval de basis- en kaderberoepsgerichte leerweg. De zesenzeventig bezoeken werden verdeeld over twaalf categoriale scholen voor VMBO, vijftien smalle scholengemeenschappen en negenenvieftig brede scholengemeenschappen. Van de bezochte scholen hebben achteenvijftig scholen een LWOO-licentie. De zesenzeventig scholen telden gemiddeld zo'n twaalfhonderd leerlingen. Er is in totaal met circa vijfhonderdvijftig leraren gesproken (zowel van algemeen vormende als van beroepsgerichte vakken) en met circa tweehonderdveertig directieleden.

In dezelfde periode waarin de schoolbezoeken uitgevoerd werden, is een vragenlijst verzonden aan de coördinatoren van de vierentachtig samenwerkingsverbanden. De respons (82%) is verwerkt in de teksten over de leerlingenzorg.

De opbouw van het rapport

Na de samenvatting op hoofdpunten vanuit de beantwoording van de centrale vraag en de deelvragen van het onderzoek, volgt de inleiding waarin de werkwijze uiteen wordt gezet. Op de resultaten van het onderzoek wordt gedetailleerd ingegaan in hoofdstuk 3. Hoofdstuk 4 omvat een beschouwing en aanbevelingen.

Dit rapport is in concept-vorm besproken met een intern panel van inspecteurs en met een extern panel van elf schoolleiders.

3 BEVINDINGEN

3.1 De invoering van het vernieuwde onderwijsaanbod in de leerwegen

Op 1 augustus 2001 starten de eerste leerlingen in leerjaar 3 van de leerwegen in het VMBO. Het gaat om vier leerwegen: de basisberoepsgerichte leerweg, de kaderberoepsgerichte leerweg, de gemengde leerweg en de theoretische leerweg. Alleen binnen de basisberoepsgerichte leerweg is een leerwerkvariant mogelijk.

De differentiatie tussen de leerwegen en de afsluiting ervan is programmatisch, dat wil zeggen dat leerlingen een vast programma binnen een door de leerling gekozen sector volgen met een aantal keuzemogelijkheden, afhankelijk van de leerweg.

Het eindniveau van het programma ligt per leerweg vast, hiermee vervallen de A -, B -, C - en D- niveaus binnen VBO en MAVO.

Uit het onderzoek zijn de volgende algemene gegevens over de bezochte scholen naar voren gekomen:

De gemiddelde school uit de groep van zesenzeventig bezochte scholen heeft volgend jaar tweehonderdvierentachtig leerlingen in leerjaar 3 van het VMBO. De basisberoepsgerichte leerweg en de theoretische leerweg worden het meest bezocht, alhoewel meer scholen (in vergelijking met het onderzoek vorig schooljaar) de gemengde leerweg gaan aanbieden.

Op die scholen wint de gemengde leerweg aan populariteit ten koste van de theoretische leerweg.

Van de leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg krijgt 54 procent leerwegondersteuning. Dit percentage is uiteraard minder bij de kaderberoepsgerichte leerweg, de gemengde leerweg en bij de theoretische leerweg

Leerstofaanbod

Scholen die gekozen hebben om integraal over te gaan naar intrasectorale programma's geven aan de meeste moeite te hebben met het nieuwe leerstofaanbod. Dit heeft niet alleen te maken met de inhoud van programma's maar ook met de deskundigheid van het personeel. Sommige schoolleiders geven aan dat de hogescholen niet altijd in staat zijn in te spelen op vragen naar scholing in het kader van intrasectorale programmering. De daaraan gekoppelde bevoegdheidsverbreding vraagt om nascholing op maat. Soms wordt door de uitgeverijen een vorm van inscholing op een nieuwe methode geboden.

Op een aantal scholen is de aansluiting tussen de basisvorming en de bovenbouw van de leerwegen een punt van zorg. Voor verschillende vakken worden knelpunten genoemd.

Vaak gaat het om scholen waar de onderbouw elders gevestigd is.

Veel scholen geven aan dat ze graag verder willen met ICT binnen de beroepsgerichte vakken. Schoolleiding en leraren wensen meer informatie over het VICTO-project; een aantal schoolleiders geeft aan teleurgesteld te zijn over de late oplevering van producten van dit project.

3.1.1 Het beeld in de diverse leerwegen

Uitgesplitst per leerweg ontstaat het volgende beeld:

Basisberoepsgerichte leerweg

De meeste leerlingen gaan naar verwachting op 1 augustus 2001 starten in de basisberoepsgerichte leerweg. Veel leerlingen die een beroepsgerichte leerweg gaan volgen doen dit in een afdelingsprogramma.

De afdeling die op de door de inspectie bezochte scholen het meeste aangeboden wordt is de afdeling metaaltechniek, direct gevolgd door verzorging, bouwtechniek en elektrotechniek.

De populariteit van de intrasectorale programma's is in de sector Techniek gering, in Zorg en Welzijn iets groter en in de sector Economie het grootst.

Zoals hiervoor reeds aangegeven, geven de door de inspectie bezochte scholen met een LWOO-licentie aan dat meer dan de helft van de groep leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg leerwegondersteuning nodig heeft om een diploma te kunnen behalen. Of alle LWOO-leerlingen een diploma gaan halen wordt door ongeveer eenderde van de scholen betwijfeld. Er zijn in dit opzicht grote verschillen tussen scholen. Er zijn scholen die aangeven dat naar verwachting veel LWOO-leerlingen, die nu op hun school naar leerjaar 3 gaan, geen diploma gaan behalen. Andere scholen met een vergelijkbare leerlingenpopulatie verwachten dat vrijwel alle LWOO-leerlingen een diploma gaan halen. Er is wel een relatie aan te geven met de lessentabel in jaar 1 en 2. Op scholen waar LWOO-leerlingen geplaatst worden in aparte groepen met een afwijkende lessentabel (minder lessen) op de doorstroomrelevante vakken is de verwachting tot diplomering lager dan op scholen met een geringe afwijking van de lessentabel. Er zijn zelfs scholen die LWOO-geïndiceerde leerlingen bij binnenkomst in leerjaar 1 al in een niet-diplomagericht traject plaatsen.

Het leerwerktraject binnen de basisberoepsgerichte leerweg wordt door veel van de bezochte scholen aangevraagd (landelijk circa tweehonderd aanvragen). De schoolleiders verwachten door het invoeren van de leerwerkvariant meer leerlingen te kunnen diplomeren.

Kaderberoepsgerichte leerweg

De scholen geven aan dat zij voor deze leerweg het laagste aantal leerlingen verwachten. Er is geen relatie met het al dan niet aanbieden van de gemengde leerweg.

Een flinke groep scholen geeft aan minder leerlingen in de kaderberoepsgerichte leerweg te verwachten dan de huidige groep '3xC gediplomeerden'. Deze scholen gaan uit van de verwachting dat de kaderberoepsgerichte leerweg te moeilijk voor deze groep is. Dit blijkt ook uit de richtlijnen die sommige scholen binnen het determinatieproces hanteren. Bij wat minder aanleg voor wiskunde en natuurkunde is de school binnen de sector Techniek al snel geneigd om de leerling in leerjaar 3 in de basisberoepsgerichte leerweg te plaatsen. Dit gebeurt ook bij tegenvallende resultaten bij Engels en Nederlands.

Gemengde leerweg

Van de zesenzeventig scholen die de inspectie bezocht is het twaalf scholen niet toegestaan om de gemengde leerweg aan te bieden (categoriale VMBO-scholen). Van de resterende scholen gaan twee op de drie scholen starten met de gemengde leerweg in leerjaar drie.

De gemengde leerweg wordt opvallend vaak gekoppeld aan de intrasectorale programma's 'handel en administratie', 'metalelektro' en 'zorg en welzijn'. Bij de

afdelingsprogramma's komt dit minder voor. Los van deze groep scholen kan geconcludeerd worden dat scholen die kiezen voor intrasectoraal ook kiezen voor de gemengde leerweg en dat scholen die kiezen voor afdelingen minder geneigd zijn om te kiezen voor invoering van de gemengde leerweg.

Theoretische leerweg

De theoretische leerweg wordt op vierenzestig van de zesenzeventig bezochte scholen aangeboden. Het aantal leerlingen dat verwacht wordt in leerjaar 3 is nog steeds relatief hoog, maar in vergelijking nog maar iets hoger dan door de scholen ingeschat wordt voor de gemengde leerweg. Op termijn zou het aantal leerlingen in de gemengde leerweg in leerjaar 3 het aantal leerlingen van de theoretische leerweg kunnen gaan overtreffen.

Tijdens de gesprekken werd op een aantal brede scholengemeenschappen gewezen op de tendens om leerlingen, meer dan voorheen, na de brugperiode te plaatsen in 3 HAVO. Hierdoor daalt het leerlingenaantal in de theoretische leerweg terwijl tegelijkertijd een groeiende groep leerlingen de school aan het einde van 3 HAVO verlaat om met een overgangsbewijs naar 4 HAVO toegelaten te worden in het MBO. De scholen geven als oorzaak voor deze tendens aan dat er vaak sprake is van een wens bij ouders en leerlingen om de HAVO te proberen en dat het te verwachten 6xD niveau van de theoretische leerweg niet ver af staat van het niveau in leerjaar 3 HAVO.

3.1.2 De plaatsing van de VMBO-leerlingen in leerjaar 3

De VMBO-leerlingen zijn in de periode van de basisvorming voor het merendeel gegroepeerd in zogenaamde dakpanklassen. Daarnaast is er een kleine groep scholengemeenschappen die uitgaat van het principe van heterogene brugklassen of juist homogeen vanaf leerjaar 1. De LWOO-leerlingen zijn voor het merendeel gegroepeerd in aparte klassen met minder leerlingen (gemiddeld vijftien leerlingen). Er is een licht groeiende groep scholen die aan het einde van de eerste brugklas leerlingen in de toekomstige leerweg-klassen plaatst; basis, kader of gemengd/theoretisch.

Aan het einde van leerjaar 2 worden leerlingen bevorderd en geplaatst in leerjaar 3 van één van de leerwegen. De determinatie van de leerlingen voor de plaatsing in één van de leerwegen heeft dit jaar voor het eerst plaatsgevonden. Van de scholen uit de steekproef heeft 65 procent voorafgaand aan dit proces in een document uitgangspunten voor de determinatie vastgelegd. Eén op de drie scholen heeft dit om diverse redenen niet gedaan. De bezochte scholen geven in veel gevallen aan dat zij determineren en plaatsen op basis van verworven inzichten vanuit de bekende indeling in A-B-C-D niveau.

Differentiatie in het leerstofaanbod

Op ongeveer de helft van de bezochte scholen gaan de leerlingen van de basis- en kaderberoepsgerichte leerweg samen de lessen van de beroepsgerichte vakken volgen in het derde leerjaar. Ook zijn er scholen die leerlingen van de gemengde leerweg samen met leerlingen van de basis- en de kaderberoepsgerichte leerweg de (beroepsgerichte) lessen laten volgen. Dit doet een groot beroep op het vermogen van de leraar om op meerdere niveau's les te geven.

Veel leraren geven aan dat zij moeite hebben om het stramien van vier niveau's (A-B-C-D) te verlaten. Dit lijkt in strijd met het opzien tegen niveaudifferentiatie volgens de

uitgangspunten van programmatische afsluiting van de leerwegen. Echter veel leraren wijzen erop dat zij in de huidige situatie gewend zijn om de leerlingen vanuit hun vakgebied op niveau te beoordelen. Vaak ontstaat dan een mengpakket van A en B of B en C vakken. Naar de mening van de leraren zal het in de toekomstige situatie meer dan nu voorkomen dat leerlingen voor sommige theorievakken of voor de beroepsgerichte vakken moeilijk aan de vereisten kunnen voldoen. De leerling vervolgens plaatsen op basis van het zwakste vak wordt door alle betrokkenen (schoolleiding en leraren) als een slechte zaak gezien.

3.1.3 Lessentabel en keuzevakken

Vrijwel alle scholen (96%) hebben de lessentabel voor leerjaar 3 van alle leerwegen vastgesteld. Voor leerjaar 3 en 4 is dit 92 procent.

De helft van de scholen kwam knelpunten tegen bij het samenstellen van de lessentabel. Deze knelpunten hadden te maken met het wegvallen van bepaalde examenvakken in de beroepsgerichte leerwegen, nieuwe examenvakken en een nieuwe adviestabel. Vooral genoemd werden: het wegvallen van de examenvakken tekenen en handenarbeid binnen de sector Zorg en Welzijn, de verdeling van de beroepsgerichte uren, de communicatie op de school over de vaststelling van de lessentabel en gebrek aan draagvlak onder het personeel voor de nieuwe lessentabel. Op veel scholen is het aantal uren voor de beroepsgerichte vakken afgenomen. De inspectie heeft ook gevraagd naar de keuzevakken binnen de lessentabel. Het gaat dan met name om de keuzes binnen de sectoren Zorg en Welzijn en Economie (en Landbouw). Scholen kunnen binnen het sectordeel leerlingen laten kiezen voor het tweede sectorvak, het is ook mogelijk dat de school het tweede sectorvak als schoolbeleid vaststelt.

Binnen de sector Zorg en Welzijn geeft ongeveer de helft van de scholen de leerlingen geen keuzemogelijkheid voor het tweede sectorvak. In die gevallen wordt wiskunde of maatschappijleer II als verplicht tweede vak in het sectordeel van Zorg en Welzijn geplaatst. In tegenstelling tot Zorg en Welzijn wordt bij de sector Economie vaker de keuze tussen wiskunde of Duits geboden. Bij de gemengde en theoretische leerweg is sprake van een brede keuze aan vakken, zowel binnen de sector als in het vrije deel.

Een nieuw vak met ingang van 1 augustus 2001 is 'kunstvakken I'. Tijdelijk mogen scholen hierbij kiezen voor het invoeren van CKV-VMBO of het aanbieden van een of meer van de kunstvakken. Er moeten veertig lessen op jaarbasis aan kunstvakken I besteed worden. Het maakt onderdeel uit van het gemeenschappelijk deel van het examenprogramma.

CKV-VMBO wordt in 70 procent van de bezochte scholen volgend schooljaar al ingevoerd in het kader van kunstvakken I. De scholen die CKV-VMBO nog niet invoeren kiezen voor het merendeel voor een invulling met een beeldend vak. Een aantal scholen geeft aan moeite te hebben met de functie van kunstvakken I binnen de sector Techniek.

Veel scholen met een LWOO-licentie maken een aparte lessentabel voor LWOO-leerlingen in leerjaar 1 en 2 van de basisvorming (ongeveer driekwart van de bezochte scholen). De afwijkingen ten opzichte van de tabel voor de reguliere leerling is te vinden in het laten vallen van de tweede moderne vreemde taal (er wordt dan alleen Engels als moderne vreemde taal gegeven, dit doet de helft van de scholen met een aparte lessentabel), en in meer uren voor de vakken techniek en verzorging. Heel

weinig scholen maken een keuze om de doorstroomrelevante theorievakken voor de LWOO-leerlingen in uren te verhogen. Twee scholen deden dit met wiskunde, terwijl negen scholen aangeven juist minder uren aan wiskunde uit te geven dan voor de reguliere leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg. Nederlands wordt in het geheel niet genoemd als een vak waar meer uren aan besteed worden, terwijl drie scholen aangeven minder uren Nederlands aan de LWOO-leerlingen te geven dan aan de reguliere leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg. Ook aan de doorstroomrelevante vakken economie, Engels, biologie worden in leerjaar 1 en 2 op relatief veel scholen minder uren uitgegeven dan aan de lessentabel voor de reguliere basisberoepsgerichte leerling.

Remediale hulp is slecht te plaatsen op de lessentabel, hierdoor wordt de organisatie en inhoud van de remediale hulp voor LWOO-leerlingen niet zichtbaar. Uit het onderzoek komt tevens naar voren dat scholen niet goed op de hoogte zijn van de mogelijkheden tot collectieve vrijstelling voor LWOO-leerlingen zoals beschreven in artikel 11E van de Wet op het Voortgezet Onderwijs.

3.2 De huisvesting en de inrichting van de leeromgeving

De invoering van het VMBO met de nadruk op een brede maatschappelijke vorming van leerlingen, zelfstandig lerende leerlingen en recht doen aan verschillen, vereist ook heroriëntatie op de materiële leeromgeving.

De nieuwe onderwijskundige eisen vragen ook grote verbouwingen, zoals verplaatsing of samenvoeging van lokalen. In het kader van het intrasectorale programma Zorg en Welzijn breed is het bijvoorbeeld wenselijk dat de lokalen gezondheidskunde en huishoudkunde worden samengevoegd. Verder is het in het algemeen de bedoeling dat theorie- en praktijkvakken zoveel mogelijk in samenhang worden aangeboden. Scholen streven ernaar de inrichting van de gebouwen hierop aan te passen. Ook de inrichting van de lokalen behoeft modernisering. Het gaat om het op een zodanige wijze inrichten van het onderwijs dat de gang van zaken in de betrokken bedrijfstak zoveel mogelijk wordt nagebootst (werkplekkenstructuur). Een goed voorbeeld van een werkplekkenstructuur is een kantoor simulatielokaal. Tot zover gaat het met name om aanpassingen van de leeromgeving voor onderwijs in de beroepsgerichte vakken. Voorzieningen voor de algemeen vormende vakken dienen ook gemoderniseerd te worden. Voorbeelden hiervan zijn het opzetten van een mediatheek en het aanpassen van de ICT-infrastructuur.

Huisvesting

Over het algemeen kunnen we stellen dat verreweg de meeste scholen belang hechten aan een moderne leeromgeving en ook ideeën hebben hoe ze dit zouden moeten realiseren. Op 1 augustus 2001, wanneer de leerlingen voor het eerst in de vernieuwde bovenbouw van het VMBO instromen, is de meerderheid van de scholen echter nog niet klaar met het moderniseren van de leeromgeving. Veel scholen lopen aan tegen knelpunten die veroorzaakt worden door de beperkingen van het gebouw. Bij VBO-scholen zijn praktijklokalen bijvoorbeeld nog vaak ondergebracht in aparte vleugels (type fabriekshal). Samenvoeging van theorie- en praktijklokalen wordt dan wel een heel grote ingreep. Scholen kunnen dergelijke grootschalige verbouwingen niet altijd zelf financieren.

Ruim een kwart van de bezochte scholen acht het huidige gebouw niet meer geschikt als vertrekpunt voor het nieuwe VMBO en opteert dan ook voor nieuwbouw. In

afwachting van realisatie hiervan tonen deze scholen zich over het algemeen terughoudend bij het aanpassen van de inrichting.

Een klein aantal van deze scholen ziet ook op de langere termijn geen verbetering van de leeromgeving omdat ze de betreffende gemeente niet kunnen overtuigen van de onderwijskundige noodzaak voor nieuwbouw.

Inrichting van de leeromgeving

Bij de aanpassing van de leeromgeving geven scholen prioriteit aan de beroepsgerichte vakken. Dit is verklaarbaar omdat voor deze vakken de grootste aanpassingen noodzakelijk zijn. Bovendien wordt ook vanuit de landelijke overheid hier nadrukkelijk op aangestuurd middels de landelijke impulsprojecten. Dit zijn laagdrempelige projecten waarbij scholen aanvullende financiering kunnen aanvragen voor modernisering van inventaris en leermiddelen met het doel om de relatie tussen het VMBO, het vervolgonderwijs en het bedrijfsleven te versterken. Zeer veel scholen hebben gebruik gemaakt van deze impulsprojecten (ongeveer 90 procent in de eerste tranche en 80 procent van de scholen in de tweede tranche).

De bezochte scholen geven zelf aan nog lang niet klaar te zijn met de realisatie van werkplekkenstructuren in de diverse sectoren. Een vijfde van de scholen geeft aan nog geen plannen te hebben in die richting. Ruim de helft van de scholen werkt voor sommige afdelingen wel en voor andere afdelingen nog niet met een werkplekkenstructuur. In een kwart van de scholen zijn inmiddels wel bij alle afdelingen min of meer werkplekkenstructuren gerealiseerd. Het gaat hierbij in de meeste gevallen om lokalen waarbij leerwerkplekken zijn gecreëerd voor theoretische voorbereiding van werkzaamheden. Werkplekkenstructuren in de zin van complete bedrijfssimulaties zien we nog weinig. De sector Techniek, met de afdelingen 'transport en logistiek' en 'metaaltechniek', loopt hierbij voorop. Voor deze afdelingen geldt dat de ontwikkeling al jarenlang gestimuleerd en financieel ondersteund wordt door het bedrijfsleven. De sector Zorg en Welzijn, met onder meer de afdelingen verzorging en uiterlijke verzorging, heeft nog de langste weg te gaan. De sector Economie neemt met kantoorsimulatie een tussenpositie in.

Nog weinig scholen beschikken over een mediatheek en een goede ICT-infrastructuur. Veel scholen hebben wel plannen ontwikkeld om hierin op termijn te voorzien, ook om een gelijkwaardige positie te verwerven in vergelijking met het onderwijs in de Tweede Fase.

3.3 De voorbereiding op de examens

Een belangrijk element van de nieuwe leerwegen VMBO is een andere systematiek van examinering. In de oude situatie bleef deelname aan het centrale examen beperkt tot MAVO-leerlingen en VBO-leerlingen die voor de algemene vakken een examen aflegden op C- of D-niveau. Voor de beroepsgerichte vakken gold alleen een schoolexamen. Veel scholen boden in het kader van het schoolexamen wel een landelijke eindtoets aan, maar deze landelijke examens hadden niet de status van een centraal examen. Eén en ander had tot gevolg dat de waarde van een VBO-diploma niet altijd even duidelijk was. In de nieuwe situatie gaan leerlingen van alle leerwegen deelnemen aan de centrale examens. Alle leerlingen worden dan getoetst op beheersing van wettelijk vastgestelde eindtermen. Dit schept duidelijkheid over de waarde van de diverse VMBO-diploma's.

Een zorgvuldige afname van al die centrale examens in de diverse leerwegen zal in het schooljaar 2002-2003 een groot beroep doen op het organisatietalent van de scholen en op het begrip van de examenkandidaten.

Scholen hebben zich op diverse manieren voorbereid op de nieuwe examens. Er is aandacht besteed aan scholing en er is gewerkt aan de totstandkoming van wettelijk verplichte documenten zoals programma's van toetsing en afsluiting (PTA), examendossiers en examenreglementen. In onderstaande tekst beschrijven we hoe ver de scholen zijn gevorderd met deze voorbereidende activiteiten.

Scholing

Scholen hebben het afgelopen jaar veel aandacht besteed aan scholingsactiviteiten. Ruim de helft van de bezochte scholen heeft deelgenomen aan het landelijke programma 'Scholen in VMBO'. Dit programma wordt verzorgd door de nascholingsinstellingen, landelijke pedagogische centra en CITO. Scholen kunnen kiezen uit verschillende vormen van begeleiding en scholing rondom een aantal kernthema's. Het kernthema 'examenprogramma en examenregeling' was veruit het meest populaire thema. Ook de thema's 'schoolontwikkeling' en 'zelfstandig werken en leren' zijn relatief vaak gekozen. Naast activiteiten in het kader van 'Scholen in VMBO' hebben er ook allerlei andere vormen van scholing plaats gevonden. Leraren voor de beroepsgerichte vakken waren over het algemeen zeer te spreken over deelname aan vakspecifieke/branchegerichte platformbijeenkomsten.

Wettelijk verplichte examendocumenten

Bij de totstandkoming van de wettelijk verplichte examendocumenten hebben scholen prioriteit gegeven aan het kiezen van een model voor het programma van toetsing en afsluiting (PTA). Dit is op zich een logische keuze omdat een PTA een sterk inhoudelijk gericht document is bij de opstelling waarvan veel personen zijn betrokken.

Op 1 oktober 2001 moeten de scholen hun PTA klaar hebben, in ieder geval voor leerjaar 3. Op het moment van onderzoek had driekwart van de scholen een model vastgesteld voor het PTA. Met het vastleggen van een model beogen scholen onder meer de eenheid in het schoolexamen te verhogen en daarmee ook de transparantie en de gebruiksvriendelijkheid voor leerlingen. Na vaststelling van een model volgt de concrete invulling hiervan per vak. Op het moment van onderzoek waren de meeste scholen hier nog druk mee bezig. De scholen concentreerden zich vooralsnog op het PTA voor leerjaar 3. De meeste scholen hebben voor leerjaar 4 de globale planning per vak al gemaakt maar de concrete invulling was vaak nog niet afgerond.

Het maken van afspraken over het aanbod van algemene vaardigheden over de vakken en leerjaren heen inclusief de jaren van de basisvorming, is een volgende stap. De inspectie constateert dat de meeste scholen hier op korte termijn nog niet aan toekomen. De resultaten van de bezoeken van de inspectie in het kader van RST (regulier school toezicht), waarin ook aandacht wordt besteed aan de samenhang in het aanbod van algemene vaardigheden, onderschrijven deze conclusie.

Ongeveer één op de vier scholen was op het moment van onderzoek pas zeer recent begonnen met het opstellen van PTA's of moest hier nog aan beginnen. Het gaat om scholen die vaak ook onvoldoende vorderingen hebben gemaakt op andere aspecten die in dit onderzoek aan de orde komen.

Sommige van deze scholen geven als reden op dat ze eerst de resultaten van de diverse sleutelnetswerken en platforms willen afwachten. Ook de late

verschijningsdatum van sommige leermethoden (met name van de intrasectorale programma's) speelt hierbij een rol.

De inspectie heeft geïnventariseerd welke onderdelen van het schoolexamen het meest problematisch zijn. De nadruk ligt hierbij op de nieuwe elementen van het schoolexamen: praktische opdrachten, handelingsdelen, sectorwerkstuk (alleen voor de theoretische leerweg) en centraal integratieve eindtoets (alleen voor de kaderberoepsgerichte leerweg). Afstemming tussen meerdere vaksecties is hierbij het meest genoemde knelpunt: voor de praktische opdrachten moet bijvoorbeeld een keuze gemaakt worden voor twee vakken waarbinnen deze opdrachten moeten worden uitgevoerd. Ook vakoverstijgende afspraken over timing en wijze van presenteren/toetsen zijn noodzakelijk. Ten aanzien van de handelingsdelen zien de scholen de tijdrovende procesbewaking als een knelpunt. De meer traditionele onderdelen van het schoolexamen zoals schriftelijke en mondelinge toetsen vormen in de beleving van scholen geen probleem.

De meeste scholen (89%) kiezen ervoor om al in het derde leerjaar een start te maken met het schoolexamen. Een belangrijk argument voor deze keuze is het voorkomen van een grote examenlast in leerjaar 4. Kunstvakken 1 is het meest genoemde vak dat in leerjaar 3 wordt afgesloten (door bijna de helft van de scholen), op de voet gevolgd door maatschappijleer 1 (door eenderde van de scholen). Beide vakken maken deel uit van het gemeenschappelijk deel van het examenprogramma. Kunstvakken 1 wordt met een voldoende of goed afgesloten. Voor maatschappijleer 1 krijgen leerlingen een cijfer en dit vak telt ook mee met de slaag-/zakregeling. De uiteenlopende wijze van beoordelen van deze vakken verklaart waarschijnlijk waarom Kunstvakken 1 vaker in leerjaar 3 wordt afgesloten dan maatschappijleer 1. Lichamelijke opvoeding wordt door veel minder scholen in leerjaar 3 afgesloten (door 10 procent van de scholen). Handelingsdelen en praktische opdrachten worden slechts door een zeer klein aantal scholen in leerjaar 3 afgesloten. Ook zijn er zeer weinig scholen die een beleid voeren waarbij van alle eindexamenvakken onderdelen in leerjaar 3 worden afgesloten. Over het algemeen gaat het hierbij om scholen waarvan de inspecteurs hebben beoordeeld dat ze redelijk tot ver gevorderd zijn met de invoering van het VMBO.

Portfolio

In principe dienen scholen ervan uit te gaan dat iedere leerling moet worden voorbereid op deelname aan het gehele examen. Het afleggen van deeleindexamens is in het dagonderwijs niet mogelijk. In feite is deelname aan een leerwerktraject de enige wettelijk toegestane mogelijkheid om een deel van het reguliere examenpakket af te sluiten. Leerlingen in dit traject dienen minimaal het vak Nederlandse taal en een beroepsvoorbereidend programma met goed gevolg af te sluiten, tevens dient er aantoonbaar door de leerling aan ICT vaardigheden gewerkt te zijn. Dit leidt tot het diploma leerwerkvariant van de basisberoepsgerichte leerweg. Leerlingen die zonder diploma doorstromen naar het ROC kunnen een getuigschrift ontvangen. Certificaten kunnen binnen alle leerwegen uitgereikt worden voor voldoende afgesloten onderdelen van het examen. Met hun certificaten of getuigschrift stromen de leerlingen drempelloos door naar de opleidingen van het secundair beroepsonderwijs. Daar wordt de startkwalificatie voor de arbeidsmarkt gehaald. Het ROC bepaalt waar de leerling geplaatst kan worden.

Met het oog op een soepele overgang naar een vervolgopleiding wordt de scholen aanbevolen om voor leerlingen die ongediplomeerd de school verlaten een portfolio samen te stellen. Hierin worden alle voldoende afgesloten onderdelen in leerjaar 3 en

4 geregistreerd. Een kwart van de scholen geeft aan ze in de toekomst dergelijke portfolio's gaat samenstellen. De inspectie vindt dit aantal laag gezien het feit dat nogal wat scholen zich afvragen of het niveau van de examens wel voldoende aansluit bij de mogelijkheden van met name LWOO-leerlingen, die de basisberoepsgerichte leerweg volgen.

3.4 De positie van de zwakke leerlingen

In deze paragraaf gaan wij nader in op de problematiek die scholen ervaren bij de begeleiding van de zorgleerlingen.

De leerlingenzorg binnen de school

De leerlingenzorg is op de VMBO scholen zeer belangrijk. Ongeveer de helft van de scholen in Nederland met een VMBO afdeling heeft de mogelijkheid om met een extra bekostiging leerwegondersteuning te bieden vanuit de oude 'i- licentie' dan wel door fusie met SVO-LOM. Met ingang van 1 augustus 2002 kan dit eveneens bekostigd worden vanuit een regionaal zorgbudget. Naast leerwegondersteuning bieden alle scholen vormen van algemene en specifieke begeleiding aan.

Van een school mag verwacht worden dat in het kader van algemene begeleiding de leerlingen een mentor toegewezen hebben gekregen en dat er vormen van studiehulp ontwikkeld zijn (studielessen, huiswerkhulp). Verder zal de school beschikken over toegankelijke vormen van specifieke begeleiding zoals counseling (hulp bij sociaal-emotionele problemen) en remediale hulp (bij leerproblemen zoals dyslexie of concentratieproblemen). Voor de groep leerlingen die geïndiceerd is voor leerwegondersteuning is het wettelijk verplicht dat er een individueel handlingsplan gemaakt wordt.

Handelingsplannen voor leerlingen met leerwegondersteuning

Op ongeveer de helft van de bezochte scholen met LWOO-leerlingen zijn afspraken gemaakt over de vorm en inhoud van de individuele handelingsplannen. Deze scholen gebruiken het handelingsplan in het gecoördineerd overleg over de zorgleerlingen (leerlingbesprekingen). Een flinke groep scholen werkt nog niet met individuele handelingsplannen, in een aantal gevallen vindt er tevens geen gecoördineerd overleg plaats over de noodzakelijke zorg voor de individuele leerling. Er is wel een verschil aanwezig in werkwijze tussen jaar 1 en 2 en jaar 3 en 4. Pas op 1 augustus 1998 zijn de scholen gestart (in leerjaar 1) met het ontwikkelen van leerwegondersteuning. Er is duidelijk sprake van een inbedding in de bestaande werkwijze. (met een PCL, RVC en het samenwerkingsverband). Omdat er bij de start van de mogelijkheid tot het bieden van leerwegondersteuning uitgegaan is van de scholen met een i-afdeling, betekent het voor deze scholen een omslag van het werken met leerlingen in een i-afdeling naar het bieden van leerwegondersteuning op een individuele hulpvraag. Wij zien dit terug in de groepering van de LWOO-leerlingen. Het merendeel wordt in jaar 1 en 2 geplaatst in aparte groepen (72 procent van de scholen). Ook is er een behoorlijke groep scholen (42%) die de LWOO-leerlingen in alle leerjaren (1 t/m 4) zegt te plaatsen in aparte groepen.

Gedragproblematische leerlingen

De afgelopen jaren hebben veel scholen (66%) samen met andere scholen een time-out voorziening voor lastige leerlingen gecreëerd. In een aantal gevallen (19%) gaat

het om een voorziening die valt onder de wet op de expertise centra. Anders wordt de voorziening gerealiseerd met behulp van GOA-middelen of zijn er afspraken gemaakt binnen het samenwerkingsverband VO/SVO.

Leerlingen met gedragsproblemen staan ook bovenaan de lijst met onderwerpen die binnen het samenwerkingsverband VO/SVO aan de orde komen. Scholen zoeken oplossingen in afspraken over het overnemen van leerlingen, zoeken naar oplossingen in de sfeer van leerstofaanbod, uitwisseling van deskundigheid van personeel binnen het samenwerkingsverband en de scholen vinden het belangrijk om leraren te scholen op het gebied van omgaan met leerproblemen en sociaal-emotionele problemen.

3.5 Het samenwerkingsverband VO/SVO

Om te komen tot een continuüm van zorg voor alle leerlingen in een bepaalde regio werken scholen samen binnen samenwerkingsverbanden. Binnen de samenwerkingsverbanden ligt de zorg voor de bereikbaarheid en beschikbaarheid van specifieke leerlingenzorg voor alle leerlingen. Het samenwerkingsverband legt dit jaarlijks vast in een zorgplan voor de regio.

Als we kijken naar de afzonderlijke school dan zal de school een schoolspecifieke uitwerking kunnen maken van het zorgplan of de uitwerking per school maakt integraal deel uit van het zorgplan. Van de bezochte scholen heeft bijna de helft een schoolspecifieke uitwerking van het zorgplan gemaakt. Ongeveer de helft van de scholen heeft binnen het samenwerkingsverband gewerkt aan scholing in het opstellen van en werken met individuele handelingsplannen.

Scholen noemen het komen tot een dekkend aanbod in zorg voor leerlingen nog steeds het grootste knelpunt binnen het samenwerkingsverband. Ook worden knelpunten gemeld rondom plaatsing van leerlingen, die leerwegondersteuning nodig hebben. Concurrentie tussen scholen wordt aangegeven als een belemmerende factor. Scholen geven wel aan dat er meer openheid gekomen is over deze kwesties. De coördinatoren van de samenwerkingsverbanden sluiten hierbij aan. Wij hebben alle coördinatoren van de samenwerkingsverbanden schriftelijk een aantal vragen voorgelegd. Het gaat hierbij met name om afspraken die gemaakt zijn om belemmeringen op het gebied van zorg voor leerlingen te ondervangen.

Informatievoorziening vanuit het primair onderwijs

Het primair onderwijs is verplicht om aan leerlingen die de overstap naar het voortgezet onderwijs maken een 'onderwijskundig rapport' mee te geven. Hierin staan de vorderingen van de leerlingen, het bereikte niveau en bijzonderheden over het gedrag of andere voor het voortgezet onderwijs belangrijke gegevens.

De coördinatoren van de samenwerkingsverbanden geven aan dat zij het belangrijk vinden dat de onderwijskundige rapporten van de basisschool qua vorm en inhoud vergelijkbaar zijn. Binnen het samenwerkingsverband is daar in veel gevallen ook aan gewerkt en kan dit als een van de gerealiseerde verbeterpunten gezien worden.

Knelpunten bij de toelating tot leerwegondersteunend onderwijs of praktijkonderwijs

Binnen veel meer samenwerkingsverbanden is in vergelijking met vorig schooljaar een permanente commissie leerlingenzorg actief (85%). De PCL heeft een taak bij de plaatsing van leerlingen die LWOO nodig hebben. Vanuit de samenwerkingsverbanden wordt door een meerderheid van de scholen aangegeven dat er weinig of geen knelpunten zijn in de plaatsing van de leerlingen (dit knelpunt

wordt wel door de individuele scholen genoemd, het ligt dus niet op het niveau van het samenwerkingsverband). Als er wel sprake is van knelpunten dan liggen die op het gebied van structurele problemen in de plaatsing van leerlingen bijvoorbeeld door het binnen gemeenten niet beschikbaar zijn van scholen voor voortgezet onderwijs met een LWOO-licentie tot oplopende wachttijden voor plaatsing in SVO-LOM, praktijkonderwijs of expertisecentra. De getallen die door de samenwerkingsverbanden genoemd worden, komen overeen met de aantallen die door de individuele scholen aangegeven zijn binnen het eerste deel van dit onderzoek.

Als knelpunten voor toelating tot leerwegondersteunend onderwijs of praktijkonderwijs worden genoemd: de kwaliteit van de onderwijskundige rapporten van de toeleverende basisscholen; de toepassing en de weging van de toelatingscriteria; de toename van het aantal leerlingen voor LWOO binnen het samenwerkingsverband; de toename van het aantal leerlingen voor praktijkonderwijs binnen het samenwerkingsverband.

Individuele handelingsplannen

Binnen het samenwerkingsverband wordt in veel gevallen niet gewerkt met school-overstijgende afspraken voor het werken met individuele handelingsplannen. Ook zijn er geen afspraken gemaakt over de vorm en inhoud van de individuele handelingsplannen. Een kleine groep samenwerkingsverbanden heeft de afgelopen jaren tijd gevonden om te werken aan scholing van leraren voor het opstellen en uitvoeren van individuele handelingsplannen. Meer in het algemeen is er tijd besteed aan deskundigheidsbevordering op het gebied van leerproblemen en sociaal-emotionele problemen van leerlingen en is er gewerkt aan overdracht van deskundigheid tussen scholen.

Aandachtsgebieden van de coördinatoren samenwerkingsverbanden

Als belangrijke punten geven de coördinatoren van de samenwerkingsverbanden aan de deskundigheidsbevordering op het gebied van leerlingenzorg binnen het samenwerkingsverband; het komen tot een dekkend aanbod op het gebied van leerlingenzorg; het maken van afspraken tussen scholen over overname van leerlingen met gedragsproblemen; afspraken over het overnemen van leerlingen bij een niet passend leerstofaanbod. Tevens krijgen bestuurlijke aangelegenheden aandacht, zoals o.a. de mogelijkheid van overgang van SVO-LOM naar een OPDC (orthopedagogisch didactisch centrum) voor leerlingen binnen het samenwerkingsverband) en de omzetting van SVO-MLK naar praktijkonderwijs.

3.6 Hoe ver zijn de scholen gevorderd?

Op de centrale vraag van het onderzoek '*Hoe ver zijn de scholen voor voortgezet onderwijs gevorderd met de invoering van de leerwegen en de vorm en inhoud van de leerlingenzorg in het VMBO?*' is in de vorige paragrafen gedetailleerd ingegaan. Globaal gezien is een ruime meerderheid van de bezochte scholen ruim voldoende tot ver gevorderd (70%). Dit is mede te danken aan de inspanningen van het procesmanagement VMBO van het afgelopen jaar en de manier waarop veel scholen de afgelopen jaren aan het werk zijn gegaan. Ook door projecten zoals 'Scholen in VMBO', de pilots en de impuls gelden is de invoering het afgelopen jaar in een hoog tempo doorgevoerd. Uit het onderzoek is echter ook naar voren gekomen dat bij 21 procent van de bezochte scholen nog kleine problemen opgelost moesten worden. Slechts bij 9 procent van de bezochte scholen werd een situatie aangetroffen waarbij nog grote inspanningen gepleegd moeten worden om op een verantwoorde wijze te kunnen starten. Hierbij moet worden aangetekend dat de situatie per 1 juni 2001 is

beschreven. Voor wat betreft het instrumentele deel van de invoering (het naar verwachting op correcte wijze uitvoeren van wet- en regelgeving) is het grootste deel van het voortgezet onderwijs klaar voor de start van de leerwegen. Op de nog niet voldoende gevorderde scholen kwam de inspectie onder andere de volgende problemen tegen: ernstige gebreken in de huisvesting waardoor uitvoering van het onderwijsleerproces belemmerd wordt; onvoldoende onderwijskundige aansturing van het team (waardoor aan een aantal randvoorwaarden niet kan worden voldaan), gebrekkige leerlingenzorg en een moeilijk oplosbaar personeelstekort.

4 BESCHOUWING EN AANBEVELINGEN

De inspectie ziet de invoering van de leerwegen als een voor leerlingen en scholen perspectiefrijke innovatie, die maatschappelijk van groot belang is. In de periode tussen het primair onderwijs en het secundair beroepsonderwijs wordt het fundament gelegd voor de beroepsopleiding die door de leerling op MBO- of HBO- niveau afgerond kan worden. Momenteel sluiten jaarlijks zo'n honderdduizend leerlingen het VBO of het MAVO af met een diploma dat gebaseerd is op afsluiting op verschillende niveaus, waarbij het A- en B- niveau door de school wordt afgenomen in de vorm van een schoolexamen. Na de invoering van de leerwegen gaan de leerlingen programmatisch afsluiten in een van de vier leerwegen. De inspectie vindt het evenals de beleidsmakers belangrijk dat alle leerlingen, met voldoende capaciteiten voor het volgen van één van de leerwegen, de kans krijgen om straks het programmatische examen met voldoende resultaat af te ronden. De aanbevelingen die de inspectie in dit stadium van het innovatieproces afgeeft zijn dan ook gericht op het vermijden van risico's die de inspectie vanuit haar toezichhoudende en stimulerende taak in de zomer van 2001 signaleerde.

In vergelijking met het onderzoek dat het vorige schooljaar door de inspectie van het onderwijs is uitgevoerd hebben de scholen een flinke stap voorwaarts gemaakt. Dit is op de eerste plaats te danken aan de inspanningen van de scholen. Er is het afgelopen schooljaar veel tijd, geld en energie geïnvesteerd om op 1 augustus 2001 te kunnen starten met de leerwegen van het VMBO.

Ondanks alle inspanningen blijken sommige scholen voor voortgezet onderwijs nog matig of onvoldoende gevorderd te zijn met de invoering van de nieuwe leerwegen en de vorm en inhoud van de leerlingenzorg in het VMBO. Naar het oordeel van de inspectie zijn deze scholen hiervoor grotendeels zelf verantwoordelijk, ook al verkeren zij soms in moeilijke omstandigheden. Blijkbaar is het niet iedere school gegeven om op tijd voldoende innovatieve capaciteit te ontwikkelen om een zeer complexe onderwijsvernieuwing in te voeren. Toch is het ook goed om in positieve zin te melden dat de inspectie in 70 procent van de zesenzeventig bezochte scholen veel vertrouwen heeft in een goed vervolg van het invoeringsproces. Het nieuwe VMBO is van start gegaan, maar de koers is nog niet gelopen. Dat is niet vreemd gelet op de ervaring dat complexe onderwijsinnovaties pas na vele jaren hun vruchten afwerpen.

In dit hoofdstuk 'beschouwing en aanbevelingen' wil de inspectie van het onderwijs haar mening geven over een aantal ontwikkelingen en bevindingen die tijdens het onderzoek naar voren kwamen. Uit de beschouwing voortvloeiende aanbevelingen zijn cursief weergegeven.

4.1 Het onderwijsaanbod en de plaats van het VMBO in de beroepskolom

Sommige schoolleiders betreuren het feit dat de keuzes voor vakken in met name de beroepsgerichte leerwegen beperkt zijn. Anderen willen graag overgaan naar een sectorbreed programma 'Techniek', te vergelijken met het intrasectorale programma 'Zorg en Welzijn'. Ook zijn er scholen die intersectorale programma's zouden willen

aanbieden, zoals 'Sport en Dienstverlening' met onderdelen uit 'Zorg en Welzijn' en 'Economie'.

Voorts wordt gesignaleerd dat in het VMBO -anders dan het verplicht moeten aanbieden van alle profielen in de Tweede Fase- veel scholen beperkt zijn in het aanbieden van onderwijs in slechts twee van de vier sectoren. Vooral de sector Economie ontbreekt op veel scholen; vanuit de wensen van leerlingen beperkt dit het aantal keuze - en doorstroommogelijkheden en soms is een overstap naar een andere school noodzakelijk.

De sociaal-economische infrastructuur is in nogal wat regio's de afgelopen tien jaar ingrijpend gewijzigd en het onderwijs is wellicht niet altijd meegegaan met wijzigingen in de vraag van de vervolgopleidingen en de arbeidsmarkt. Historisch aangebrachte koppelingen tussen vestigingen en aanbod zijn wellicht niet altijd actueel en passend.

Bevorder dat het bestaande aanbod van sectoren, afdelingen en programma's nog eens tegen het licht wordt gehouden in het kader van de mogelijkheden die een beroepskolom in de regio biedt (doorstroming VMBO-MBO-HBO).

Daarbij kan een beperkt aantal pilot's perspectief bieden voor nieuwe combinaties van programma's, binnen sectoren of sector-overstijgend.

4.2 Materiële voorzieningen (huisvesting, inrichting leerwerkplekken, inventaris)

Uit een onderzoek van Deloitte & Touche in februari 2001 blijkt dat de kwaliteit van de fysieke leeromgeving van het VMBO in 65 procent onder de maat is; landelijk gaat het hierbij om ongeveer driehonderdvijftig van de vijfhonderdvijftig gebouwen. De inspectie van het onderwijs bevestigt dat het beeld zorgelijk is en constateert grote verschillen tussen scholen.

Het kabinet heeft aangegeven om bij Voorjaarsnota 2002 structureel honderd miljoen extra uit te willen trekken (mits de dan beschikbare uitgavenreserve 2002 dat toelaat). Daarnaast is uit het accres van het gemeentefonds honderdvijftig à honderdzeventig miljoen voor onderwijshuisvesting beschikbaar voor de jaren 2001/2002. Met de VNG is bestuurlijk overleg gaande om af te spreken dat aan onderwijshuisvesting ook prioriteit wordt gegeven.

De inspectie pleit voor het vaststellen van streefcijfers voor een actieprogramma om vervolgens via nader onderzoek jaarlijks na te gaan of de fysieke leeromgeving van het VMBO verbetert door de inzet van die extra gelden voor schoolgebouwen.

Waar het gaat om de inrichting van leerwerkplekken pleit de inspectie voor extra investeringen - ook in de vorm van tijd voor leraren - bovenop de impulsprojecten om de soms verouderde leeromgeving in het VMBO drastisch te vernieuwen.

4.3 De nieuwe examensystematiek

De veranderingen in de examinering hebben in het afgelopen schooljaar hoog op de agenda's gestaan van het procesmanagement en de schoolleiding. De meeste scholen zullen naar verwachting op tijd de verplichte wettelijke eindexamendocumenten kunnen aanleveren. Het samenstellen van PTA's bleek de

lastigste klus, ook al zijn er landelijke modellen beschikbaar. Scholen wijzen in dit verband onder meer op de noodzakelijke afstemming van praktische opdrachten en handelingsdelen over de vakken heen.

De inspectie pleit voor het op korte termijn toegankelijk maken van 'good practice met betrekking tot programma's van toetsing en afsluiting' via VMBO-websites.

Bij schoolleiders heerst onzekerheid over de zwaarte van de basisberoepsgerichte leerweg. De leerwerktrajecten zijn bedoeld voor leerlingen voor wie het volledige programma van die leerweg niet adequaat is. Voor leerlingen voor wie in de loop van het vierde leerjaar het totale examenpakket alsnog te zwaar blijkt te zijn en voor wie overstappen naar een leerwerktraject dan niet opportuun is, zou de mogelijkheid tot deelname aan die delen van het examen waarvoor zij voldoende voorbereid zijn, via het afleggen van een deexamen mogelijk moeten zijn. De bestaande praktijk dat ook leerlingen, die nu ressorteren onder de Wet op de Expertisecentra (WEC), certificaten kunnen behalen in het VBO of MAVO, zou ook in het nieuwe VMBO mogelijk moeten zijn.

De inspectie pleit ervoor te bezien onder welke conditie(s) de mogelijkheid van deexamen in de basisberoepsgerichte leerweg in het Eindexamenbesluit kan worden opgenomen.

4.4 Zorg voor leerlingen

De inspectie is in het algemeen positief over de ontwikkelingen op het niveau van de samenwerkingsverbanden VO/SVO: er is op dat niveau meer aandacht voor deskundigheidsbevordering op het gebied van leer- en gedragsproblemen en de uitwisseling van expertise komt op gang. De inspectie waardeert de onlangs gestarte inspanningen om te komen tot kwaliteitscriteria voor (het continuüm van) zorg, waarmee zelfevaluatie zowel op het niveau van het samenwerkingsverband als op het niveau van de individuele school wordt gestimuleerd.

Op ongeveer de helft van de bezochte scholen wordt nog niet met individuele handelingsplannen gewerkt, hoewel dit wettelijk verplicht is; de ervaren taakbelasting van leraren in het voortgezet onderwijs is waarschijnlijk de meest beperkende factor, al dan niet in combinatie met het lerarentekort en aanwezigheid van know-how.

Nader onderzoek naar onderliggende oorzaken van het niet werken met individuele handelingsplannen en intensivering van scholing op dit terrein is gewenst.

Het beleid met betrekking tot toelating en plaatsing in leerwegondersteunend onderwijs en praktijkonderwijs en de hantering van de RVC-criteria heeft het afgelopen jaar veel aandacht gevraagd. Enerzijds hebben scholen nu duidelijkheid over de criteria en ervaring met het hanteren hiervan; anderzijds kampen VO-scholen soms nog met hiaten in het onderwijskundig rapport van de toeleverende basisscholen en slagen zij er niet altijd in om LWOO-geïndiceerde leerlingen ook op langere termijn passend onderwijs te bieden.

De inspectie besteedt tijdens het regulier schooltoezicht (RST) aandacht aan het toelatings- en plaatsingsbeleid van scholen, beoordeelt het rendement en de

examenresultaten en rapporteert hierover zowel op schoolniveau als landelijk via het jaarlijkse Onderwijsverslag.

De inspectie pleit voor continuering van de huidige landelijke monitoring om over enkele jaren vast te kunnen stellen of en in welke mate de doelstellingen van het vernieuwde VMBO worden gerealiseerd.

BIJLAG I E

Lijst van afkortingen

CITO	centraal instituut voor toetsontwikkeling
CKV	culturele en kunstzinnige vorming
GOA	gemeentelijk onderwijs achterstandenbeleid
HAVO	hoger algemeen voortgezet onderwijs
HBO	hoger beroepsonderwijs
ICT	informatie- en communicatietechnologie
LWOO	leerwegondersteunend onderwijs
MAVO	middelbaar algemeen voortgezet onderwijs
MBO	middelbaar beroepsonderwijs
OPDC	orthopedagogisch didactisch centrum
PCL	permanente commissie leerlingenzorg
PRO	praktijkonderwijs
PTA	programma van toetsing en afsluiting
ROC	regionaal opleidingscentrum
RST	regulier schooltoezicht
RVC	regionale verwijzingscommissie
SVO-LOM	speciaal voortgezet onderwijs / leer- en opvoedingsmoeilijkheden
SVO-MLK	speciaal voortgezet onderwijs / moeilijk lerende kinderen
VBO	voorbereidend beroepsonderwijs
VICTO	ICT-ontwikkelingsproject van het VMBO
VMBO	voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs
VO/SVO	voortgezet onderwijs / speciaal voortgezet onderwijs
VWO	voorbereidend wetenschappelijk onderwijs
WEC	wet op expertisecentra